

Čtenáři, vrať se

Mozek a čtení
v digitálním světě

Maryanne
Wolfová

Host

Čtenáři, vrať se

Mozek a čtení
v digitálním světě

Reader, Come Home

Copyright © 2018 by Maryanne Wolf

All rights reserved

Cover art © Jindřiška Mikešová

Illustrations by Catherine Stoodley

Translation © Romana Hegedüsová, 2020

Czech edition © Host – vydavatelství, s. r. o., 2020
(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-0236-3 (Formát PDF)

Obsah

DOPIS PRVÝ:

**Čtení, náš kanárek
na stráži**

13

DOPIS ČTVRTÝ:

**„Co se stane se čtenáři,
jakými jsme byli?“**

81

DOPIS DRUHÝ:

**Pod šapitó: Neobvyklý
pohled na schopnost
mozku číst**

27

DOPIS PÁTÝ:

**Výchova dětí
v digitálním věku**

115

DOPIS TŘETÍ:

**Hluboké čtení:
Je v ohrožení?**

47

DOPIS ŠESTÝ:

**Z rodičovské náruče
do náruče digitálního
světa v prvních pěti
letech života: Zpomalte**

137

DOPIS SEDMÝ:
**Věda a poezie ve výuce
(i učení) čtení**
159

DOPIS OSMÝ:
**Pěstování
dvojjazyčného mozku**
175

DOPIS DEVÁTÝ:
Čtenáři, vrať se
195

PODĚKOVÁNÍ
213

POZNÁMKY
219

REJSTŘÍK
251

Dopis prvý

Čtení, náš kanárek na stráž

Fielding tě každých pár odstavců vyzývá, jako by se chtěl ujistit, že jsi jeho knihu nezavřel, a nyní tě zas volám já, *nesmělý přízraku*, temná mlčenlivá postavo *stojící na prahu těchto slov*.

— BILLY COLLINS¹

Milí čtenáři,

stojíte před branami mých slov, společně se nacházíme na prahu změn astronomického významu pro dalších několik generací. Těmito dopisy vás vyzývám, abyste posoudili některá fakta týkající se čtení a souvisejících mozkových funkcí, fakta, jejichž důsledky povedou k významným kognitivním změnám jak v nás samotných, tak v dalších generacích, a pravděpodobně i v celém lidském druhu. Moje dopisy jsou také pozvánkou k nahlédnutí dalších změn, méně nápadných. Chtěla bych, abyste se zamysleli, zda jste se nevědomky nevzdálili důvěrnému vztahu, jaký pro vás četba představovala dřív. U většiny z nás už tyto změny započaly.²

Začněme u zdánlivě jednoduchého faktu, který v posledním desetiletí inspiroval můj výzkum čtení a mozku: *Lidé nikdy nebyli zrozeni ke čtení*.³ Pro homo sapiens je nabytí gramotnosti jedním z nejdůležitějších epigenetických úspěchů. Pokud

je nám známo, žádný jiný druh to nedokázal. Když se člověk naučil číst, repertoár jeho mozku se rozšířil o zcela novou dráhu. Dlouhý vývojový proces, při němž se člověk učil hlubokému a správnému čtení, změnil samotnou strukturu propojení v této dráze, což svým způsobem přeprogramovalo mozek, a tím se následně transformovala i podstata lidského myšlení.

Co, jak a proč čteme, mění způsob našeho myšlení. K těmto změnám dochází neustále, a v dnešní době ještě v rychlejším tempu. Čtení se v rozmezí pouhých šesti tisíc let stalo transformativním katalyzátorem intelektuálního vývoje jednotlivců i v rámci gramotných kultur. Kvalita našeho čtení není jen známkou kvality našeho myšlení, je to i nejznámější způsob vývoje zcela nových cest v evoluci mozku našeho druhu. Co se týče vývoje schopnosti mozku číst i stále rychlejších změn charakteristických jejími aktuálními, stále se vyvíjejícími iteracemi, je v sázce hodně.

Stačí, když se zamyslíte sami nad sebou. Možná jste si už všimli, že čím víc času trávíte čtením na monitorech a digitálních zařízeních, tím víc se mění vaše pozornost. Možná jste už pocítili nepříjemné bodnutí, když jste si uvědomili, že se snažíte ponořit do svojí kdysi oblíbené knihy, a něco tomu chybí. Je to jako fantomová bolest. Pamatujete si, jací jste byli čtenáři, ale už se vám nedaří znovu přivolat onen „nesmělý přízrak“ a s ním radost, již jste pocítili, kdykoli jste se nechali unést někam do hlubin svého nitra. Děti jsou na tom ještě hůř, protože jejich pozornost je neustále rozptylována a zaplavována podněty, které se nikdy nestanou součástí jejich zásoby vědomostí. To znamená, že se samotný základ jejich schopnosti analogicky vyvozovat a dedukovat při čtení bude vyvíjet čím dál tím míň. Mozky mladých čtenářů se vyvíjejí, aniž to většinu lidí jakkoli znepokojuje, ačkoli stále více jich čte pouze to, co mají povinné, a často ani to ne: „md; nč“ (moc dlouhé; nečetl).

Nikdy nás nenapadlo, že způsob, jakým se měníme na své téměř dokončené cestě k digitální kultuře, bude jen vedlejším, nezamýšleným důsledkem největší exploze tvořivosti, vy-

nalézavosti a objevování v dějinách. Jak se dočtete v mých dopisech, obrátíme-li svoji pozornost ke specifickým změnám ve vývoji naší schopnosti číst, které se dějí právě teď a v různých obměnách se mohou v následujících letech dít dál, máme stejný důvod k nadšení jako k obavám. Je tomu tak proto, že přechod od kultury založené na gramotnosti k té digitální se radikálně liší od předchozích přeměn jednoho způsobu komunikace v druhý. Na rozdíl od dob minulých máme k dispozici vědu a technologie, s jejichž pomocí dokážeme identifikovat potenciální změny ve způsobu, jakým čteme (a tedy i myslíme) ještě předtím, než se zcela ukotví v populaci a my je přijmeme, aniž plně chápeme jejich možné důsledky.

Shromážďováním těchto poznatků můžeme získat teoretickou bázi pro změnu technologií tak, aby dokázaly napravovat svoje vlastní slabiny, ať už by šlo o rafinovanější digitální způsoby čtení, nebo vytváření alternativních, vývojově hybridních přístupů k tomu, jak si ho osvojit. Tudíž vše, co se dnes dokážeme naučit o vlivu různých forem čtení na kognici i kulturu, bude mít zásadní vliv na schopnosti budoucích čtenářů. Vybavení znalostmi budeme schopni moudřejším a informovanějším způsobem pomoci formovat měnící se čtecí dráhy svých dětí a jejich dětí.

Tímto vás zvu dál, do svých myšlenek a názorů na čtení a vývoj schopnosti mozku číst, stejně jako bych pozvala dál návštěvníka u svých dveří — s totožnou dávkou očekávání i radosti ze společné diskuse na téma „co znamená čtení“. Začala bych příběhem, jak se pro mě čtení stalo důležitým. Když jsem byla malá a učila se číst, samozřejmě jsem o tom nijak zvlášť nepřemýšlela. Byla jsem jako Alenka, prostě jsem skočila do čtenářské nory vedoucí přímo do říše divů, kam jsem se vytratila na většinu svého dětství. Ani jako mladá žena jsem nad čtením nijak neuvažovala. Jednoduše jsem se při každé příležitosti stala Elizabeth Bennetovou, Dorotheou Brookovou a Isabelou Archerovou. Někdy ze mě byl i muž, jako Aljoša Karamazov, Hans Castorp či Holden Caulfield. Ale vždy

jsem se ocitla daleko od malého města Eldorado v Illinois a vždy mě spalovaly emoce, jaké bych si jinak nedokázala představit.

Nad čtením jsem příliš nedumala ani coby studentka literatury na vysoké škole. Raději jsem hloubala nad každým slovem, každým skrytým významem v Rilkeho *Elegiích z Duina*⁴ a v románech George Eliota a Johna Steinbecka. Cítila jsem, jak přímo oplývám zostřeným vnímáním světa, celá dychtivá plnit v něm svoje povinnosti.

Při svém prvním pokusu jsem ovšem těžce pohořela a pamatuji si to dodnes. S veškerým nadšením, jaké jen může projevit mladá, nepřipravená učitelka, jsem společně s malou a úžasnou skupinou budoucích pedagogů zahájila svoji dobrovolnickou stáž na havajském venkově.⁵ A tak jsem tam každý den stála před čtyřiaadvaceti nezvykle krásnými dětmi. Dívaly jsme se na sebe a panovala mezi námi absolutní náklonnost. Na chvíli jsme i zapoměly, že je v mé moci zcela změnit trajektorie jejich životních drah, dokážu-li z nich udělat gramotné jedince, což nebyla většina členů jejich rodin. Až tehdy, právě v tu chvíli jsem začala vážně uvažovat nad tím, co znamená čtení. A úplně mi to změnilo život.

Náhle jsem zcela zřetelně uviděla, co by se stalo, kdyby ty děti nezvládly zdánlivě snadný přechod do kulturního světa založeného na gramotnosti. Nikdy by nepropadly králičí norou a nezažily tu úžasnou radost ze života zapáleného čtenáře. Nikdy by neobjevily Dinotopii, Bradavice, Středozem nebo Pemberley. Nikdy by se nemusely poprat s nočními představami, příliš velkými na jejich malý svět. Nikdy by nezažily ten skvělý pocit, když se od čtení o postavách, jako je zloděj blesku nebo Matylda, přesunete k víře, že i vy sami byste jednou mohli být takovými hrdiny či hrdinkami. A co je nejdůležitější, nikdy by nezažily pocit, že jejich vlastní, zcela originální myšlenky, vznikající z každého nového setkání s okolním světem, jim nabízejí nekonečné možnosti. V jediném okamžiku jsem si uvědomila, že pokud se tyto děti, po dobu jednoho roku

„moje děti“, nenaučí číst, nikdy nemusejí dosáhnout plného potenciálu coby lidské bytosti.

Od té chvíle jsem začala vážně přemýšlet nad tím, jak dokáže schopnost číst člověku změnit život. Tehdy jsem však ještě neměla ponětí o hluboce generativní povaze psaného slova a co může znamenat — doslova i z fyziologického hlediska — pro vytváření nových myšlenek, nejen pro děti, ale pro celou společnost. Stejně tak jsem nic netušila o mimořádně komplexním zapojení mozku při čtení ani o tom, že čtení představuje téměř zázračnou schopnost mozku jít nad rámec svých původních, geneticky naprogramovaných schopností vidět či mluvit. Toto poznání mělo přijít později, stejně jako se objeví později i v mých dopisech. Přehodnotila jsem svoje životní plány a přesunula se od lásky k psanému slovu k vědě, která se za ním ukrývá. Hodlala jsem zjistit, jak si lidé osvojují psané slovo a jak dokážou psaný jazyk využít pro intelektuální rozvoj svůj i budoucích generací.

Nikdy jsem se neohlédla. Od doby, co jsem učila děti ve Waiailui, už uběhlo několik desítek let. Vyrostly a měly vlastní děti. A díky nim jsem se stala kognitivní neurovědkyní a odbornicí na čtení. Konkrétně se zabývám výzkumem mozkové aktivity při čtení a důvody, proč je pro některé děti i dospělé těžší naučit se číst než pro jiné. Existuje pro to řada důvodů, od externích, jako jsou ubohé podmínky, ve kterých děti vyrůstají, až po biologické, jako je odlišné zpracování jazyka při hrubě nepochopeném fenoménu dyslexie. Ovšem tato témata se ubírají trochu jiným směrem a v této knize se objeví jen sporadicky.

Ve svých dopisech se mozkiem při čtení zabývám z jiného úhlu, konkrétně jeho přirozenou plasticitou, která je základem naší schopnosti číst, a nečekanými důsledky, jež z toho pro nás vyplývají. O důležitosti plasticity čtecí dráhy mozku jsem začala mít tušení už před více než deseti lety, kdy jsem se pustila do podle mého poměrně jasně vymezeného úkolu: zkoumání způsobu, jakým čtení přispívá k lidskému vývoji, v knize *Proust*

and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain (Proust a oliheň: Příběh čtenářského mozku a jeho vědecké pojetí).⁶ Původním záměrem bylo popsat křivku vývoje gramotnosti a přijít s novou konceptualizací dyslexie, která by popisovala intelektuální bohatství, na něž se u lidí s odlišnými jazykovými strukturami v mozku občas zapomíná.

Při psaní zmíněné knihy se však stalo něco nečekaného: změnilo se samotné čtení. Vše, co jsem jakožto kognitivní neurovědkyně a vývojová psycholožka věděla o rozvoji psaného jazyka, se mi začalo přímo před očima i pod rukama měnit, a všem ostatním taky. Sedm let jsem se zabývala studiem sumerského klínového písma a řecké abecedy a analyzovala skeny mozku, zatímco můj vlastní mozek byl ponořený do výzkumu. Když jsem skončila, zdvihla jsem oči od stolu, rozhlédla se kolem a cítila se jako Šípková Růženka, která se právě probudila z dlouhého spánku. Než se mi za sedm let podařilo popsat, jak se za dobu své šest tisíc let staré historie naučil mozek číst, celá naše na gramotnosti založená kultura už započala svoji přeměnu ve zcela jinou, digitální.

Byla jsem ohromena. První, historické kapitoly svojí knihy jsem přepsala tak, aby reflektovaly neobyčejné paralely mezi naší současnou přeměnou v digitální kulturu a podobný přechod ústní formy řecké kultury na pozoruhodnou psanou. Díky zásadním poznatkům, o kterých se se mnou velkoryse podělil kolega, klasicista Steven Hirsh, to nebylo nijak zvlášť složité porovnání.⁷ Co však jednoduché určitě nebylo, bylo aplikovat výzkum na stávající schopnost mozku číst a předpovědět jeho další přizpůsobování. A u toho jsem v roce 2007 skončila. Ve své samozvané roli komentátora světového výzkumu měnící se schopnosti mozku číst jsem překročila meze svých znalostí.

Tématu formování způsobu digitálního čtení se nevěnoval téměř žádný výzkum. Neexistovaly zásadní studie o tom, co se děje s mozkiem dítěte (nebo dospělého), když se učí číst, zatímco je šest až sedm hodin denně ponořený do digitálních médií

(a to číslo se od té doby u mladých lidí téměř zdvojnásobilo). Věděla jsem, jak čtení mění mozek a jak je díky jeho plasticitě možné ho formovat působením vnějších vlivů (například rozdílným systémem písma v angličtině nebo čínštině). Na rozdíl od vědců, jako byl Walter Ong⁸ nebo Marshall McLuhan, jsem se nikdy nezaměřovala na vliv samotného média (například monitor versus kniha) na tvárnou strukturu čtecí dráhy mozku. Než jsem dokončila psaní knihy *Proust and the Squid*, změnila jsem názor. Představa, jak dokáže jedinečná charakteristika digitálních médií změnit nastavení čtecí dráhy, zejména u mladých lidí, mě zcela pohltila.

Gramotnost má původ v kultuře, ne v přírodě (první, zdánlivě jednoduchý fakt o čtení), a to znamená, že mladí čtenáři nemají geneticky založený program pro vývoj těchto mozkových struktur. Čtecí dráha se formuje a vyvíjí díky přírodním i environmentálním faktorům včetně média, pomocí kterého lidé získávají a dále rozvíjejí svoji schopnost číst. Každé čtecí médium zvýhodňuje určité kognitivní procesy před jinými. V překladu to znamená, že u mladého čtenáře se mohou rozvinout všechny rozmanité procesy hlubokého čtení, které jsou v současné době považovány za součást rozvinuté schopnosti mozku číst; nebo se může mozek čtenáře nováčka vyvíjet „zkratkou“; nebo se u něj můžou vyvinout zcela nové sítě v různých drahách. Ve způsobu, jakým čteme a myslíme, existují zásadní rozdíly, záleží, který proces při vytváření čtecího okruhu v mozku dítěte dominuje.

Tím se dostáváme do přítomnosti, ke složitým a specifickým otázkám, jež vyvstávají pro děti vyrůstající v digitálním prostředí i pro nás samotné. Vytvoří se u nových čtenářů časově náročnější kognitivní proces živený tištěnými médii, zatímco vstřebávají a získávají nové kognitivní schopnosti s podporou digitálních médií? Mohla by například kombinace čtení digitálních formátů a čas trávený každodenně různou digitální činností — od sociálních sítí po hraní virtuálních her — ovlivnit formování pomalejších kognitivních procesů, jako je kritické

myšlení, sebereflexe, představivost či empatie, jež jsou všechny součástí hlubokého čtení?⁹ Mohly by mít děti kvůli nepřetržitému stimulujícímu rozptylování pozornosti i neustálému přístupu k různým zdrojům informací menší zájem o vytváření vlastní zásobárny vědomostí nebo o samostatné kritické myšlení?

Jinými slovy, je možné, že aniž to kdokoli zamýšlel, rostoucí míra využívání digitálních serverů mladými lidmi je nakonec tou největší hrozbou pro schopnost jejich mozků vytvářet si vlastní základy znalostí a pro malé děti zabíjácem touhy přemýšlet a využívat vlastní představivost? Nebo nám nové technologie poslouží jako ten nejlepší a nejucelenější most k ještě sofistikovanějším formám kognice a představivosti, díky kterým se našim dětem otevřou zcela nové světy nekonečných znalostí, v tuto chvíli pro nás zcela nepochopitelné? Vyvinou se u nich zcela nové typy mozkových drah? A jestli ano, jaký to bude mít dopad na naši společnost? Jsme si jisti, že bude taková rozmanitost ku prospěchu všech? Může si každý čtenář vědomě rozvíjet různé čtecí dráhy, podobně jako tomu je u dvoj-
jazyčných jedinců, kteří čtou různé texty?

Systematické zkoumání vlivu rozličných médií na získávání a udržování schopnosti mozku číst, tedy zkoumání jak po kognitivní, tak po lingvistické, fyziologické a emoční stránce, je nejlepší cestou, jak zajistit zachování nejjásadnějších schopností u sebe i našich dětí. Přidáváme-li ke stávajícím mozkovým drahám další kognitivní i percepční rozměr, musíme nejdříve dobře porozumět, jakým způsobem se na nich v současnosti podílejí ty nejdůležitější kognitivní funkce. Žádný dvojitý přístup ať už k formování, či zachování čtecích schopností mozku nedokáže naplnit potřeby této nebo následující generace. Danou problematiku nelze jednoduše zredukovat na rozdíl mezi tištěnými a digitálními médii. Futuristé Juan Enriquez a Steve Gullans o tom v knize *Evolving Ourselves: How Unnatural Selection and Nonrandom Mutation Are Changing Life on Earth* (Lidský vývoj: Jak nepřirozený výběr a nenáhodné mu-

tace mění život na zemi) napsali: „V rámci svojí evoluce budeme čelit rozhodnutím, která budou řízená spíše člověkem než přírodou. Naše volby budou jasné pouze v případě, kdy se dokážeme zastavit a pochopit, čeho přesně se týká každá důležitá změna.“¹⁰ Ve svých dopisech se pro vás, svoje partnerky v dialogu, snažím vytvořit okamžik, ve kterém se společně zamyslíme nad problémy a volbami, jež nás čekají, a to ještě předtím, než se změny v mozku čtenáře zakoření tak hluboko, že nebude cesty zpět. Možná jsem trochu v rozporu s tématem knihy zvolila k zamyšlení nad budoucími otázkami, které se každou chvílí mění, docela zvláštní, až anachronický žánr patřící minulosti, knihu dopisů. Rozhodla jsem se tak na základě svých zkušeností jak čtenářky, tak autorky. Dopisy vyzývají k jistému pozastavení, během něhož můžeme společně přemýšlet, a pokud máme štěstí, i prožít zvláštní setkání, kterému Marcel Proust říká „plodné a záračné zásnuby s lůny samot“,¹¹ k nimž dojde, aniž se musíte zvednout z křesla. Ještě charakterističtější jsou *Dopisy mladému básníkovi*¹² Rainera Marii Rilkeho, které mě v mládí hodně ovlivnily. Nicméně s přibývajícím věkem už to nebyl lyrický jazyk, jenž mě v jeho dopisech zasáhl nejvíce. Byla to ukázka jeho neskutečně laskavého přístupu k mladému básníkovi Franzi Xaveru Kappusovi, se kterým se nikdy nesešel a k němuž postupně pocítil náklonnost pouze prostřednictvím dopisů. Nepochybují, že se oba v průběhu vzájemné korespondence změnili. Lze nějak lépe definovat čtenáře? Existuje lepší vzor pro autora? Doufám, že u nás to bude stejné.

Knihou *Americké přednášky: Šest poznámek pro příští tisíciletí*¹³ od Itala Calvina mě ovlivnila podobným způsobem, přestože jeho poznámky zdaleka přesahují to, co si většinou představíme pod slovem „dopis“, a bohužel zůstaly nedokončené. Jak dopisy, tak přednášky-eseje jsou styly, díky nimž se do popředí dostává Calvinův důraz na „odlehčení“ témat, která by jinak byla pro řadu lidí příliš těžká k diskusi. V dopisech dostanou prostor myšlenky, které ačkoli můžou být

závažné, jako ty, kterým se budeme věnovat, nevyhnutelně obsahují aspekt lehkosti a spojení tvořící základ dialogu mezi autorem a čtenářem, to vše za přítomnosti podnětů k vašim novým myšlenkám, které se vydají jiným směrem než ty moje.

Svým způsobem už jsem nějakou dobu součástí takového dialogu. Po napsání *Proust and the Squid* jsem obdržela stovky dopisů od čtenářů všech možných profesí: psali mi slavní spisovatelé v obavách o svoje čtenáře, neurovědci strachující se o svoje studenty ve fakultních nemocnicích v Bostonu, středoškolači, kteří byli nuceni přečíst úryvek z mojí knihy v rámci massachusettských státních zkoušek! Dojalo mě, jak byli studenti překvapeni mojí starostí o jejich generaci. Díky těmto dopisům mi došlo, že z toho, co začalo jako vyprávění o čtení a jeho vědeckém pojetí, byl najednou varovný příběh o problémech, jež se staly realitou. Zamyslela jsem se nad hlavními tématy, se kterými se potýkali autoři těchto dopisů, a vycházela z nich při přípravě dopisů pro tuto knihu, a posloužily mi i jako inspirace při výběru stylu.

Doufám, že se v této knize dostanu mnohem dál než v té předchozí. To znamená, že každý dopis bude vycházet ze všeho, co jsem už udělala dříve, zejména bude přinášet informace z posledních výzkumů, z knih a časopisů, které najdete i v obsáhlých poznámkách na konci knihy. Některá dotčená témata tam ještě dále rozvádím. Druhý dopis vychází z největší části mého výzkumu, ale současně je to ten nejrozvernější z mých dopisů pro vás, se svým neomluvitelně hravým přehledem současných poznatků o čtecí dráze mozku. Doufám, že se mi v něm podaří osvětlit, proč je plasticita čtecí dráhy důvodem narůstající složitosti našeho myšlení a také proč a jak se tato dráha mění. V dopise číslo tři vás provedu těmi nejdůležitějšími procesy, ze kterých se skládá hluboké čtení — od čtenářovy schopnosti empatie a inference po kritickou analýzu a samotný vhled. První tři dopisy tvoří společný základ, z nějž lze vycházet, uvažujeme-li o tom, jak se vlastnosti různých médií, obzvláště tištěných a digitálních textů, začaly odrážet

nejen v tvárných sítích mozkových drah, ale i v tom, *jak a co* právě teď čteme.

Důsledky, jaké přináší plasticita čtecí schopnosti mozku, nejsou ani nijak jednoduché, ani přechodné. Pro současnou společnost je nesmírně důležitá souvislost mezi tím, co a jak čteme, a tím, co je skutečně psáno. V prostředí, které nás neustále konfrontuje s nadbytkem informací, je pro někoho velkým pokušením najít útočiště u známých, snadno stravitelných, méně zhuštěných a intelektuálně méně náročných informací. Může se stát, že iluze o naší informovanosti díky každodenní záplavě krátkých zpráv, jež přitahují naši pozornost, trumfne kritickou analýzu komplexní reality. Ve čtvrtém dopise se věnuji přímo těmto otázkám. Zabývám se v něm tím, jak demokratická společnost závisí na ničím neohroženém využívání těchto našich zásadních schopností a jak rychle v nás mohou zcela bez povšimnutí zakrnět.

V pátém až osmém dopise se vydávám do boje za budoucnost našich dětí. Popisuji v nich, co všechno mě znepokojuje, od zachování různých rolí, které hraje čtení při jejich intelektuálním, společensko emočním a etickém vývoji, až k obavám o vytrácející se aspekty dětství. Rodiče za mnou přicházejí s konkrétnějšími obavami a kladou mi v různých obměnách tyto tři Kantovy otázky: Co víme? Co bychom měli dělat? V co můžeme doufat?¹⁴ V šestém až osmém dopise předkládám návrh týkající se rozvoje dětí. Jak nejlépe umím, odpovídám na dané tři otázky, a nakonec se dostávám až k celkem nečekanému plánu vývoje dvojjazyčných schopností mozku.

Za tímto účelem nikde v této knize nenabízím žádná nejednoznačná řešení. Jeden z nejdůležitějších současných výsledků mého výzkumu zahrnuje práci na globální gramotnosti.¹⁵ V rámci ní veřejně obhajuji a pomáhám s návrhem digitálních tabletů coby nástrojů potírání negramotnosti, zejména u dětí, které nemají možnost chodit do školy nebo jejichž vzdělávací podmínky jsou nedostatečné. Prosim nemyslete si, že jsem proti digitální revoluci. Skutečně je velice důležité mít informace

o rostoucím množství poznatků o vlivu různých médií, chceme-li svoje děti, ať už žijí kdekoli, naučit, jak správně a hluboce číst, a to z jakéhokoli média.

Všechny moje dopisy budou pro vás, moji milí čtenáři, podnětem ke zvážení mnoha souvisejících zásadních témat, včetně vás samých. V posledním dopise vás žádám, abyste se zamysleli, kdo jsou v naší době plně změn skuteční „dobří čtenáři“, a uvědomili si, jak nesmírně důležitou roli v demokratické společnosti hrají, dnes víc než kdy jindy. Na následujících stránkách má definice „dobrého čtenáře“ jen málo společného s tím, jak dobře dokáže dešifrovat slova, naopak má vše společné s tím, jak věrně se dokáže přiblížit Proustovu popisu ponoření se do samotné podstaty čtení, překročení moudrosti autora a nalezení svojí vlastní.

Na cestě stát se dobrým čtenářem nenajdete žádné zkratky, ale životy, které vás motivují a podpoří. Aristoteles napsal, že dobrá společnost rozlišuje tři způsoby života: život plný vědomostí a produktivity, život plný zábavy, zahrnující zvláštní vztah Řeků k trávení volného času, a konečně život plný rozjímání.¹⁶ S dobrým čtenářem je to stejné. V posledním dopise rozebírám, jakým způsobem dobrý čtenář — stejně jako dobrá společnost — ztělesňuje tři Aristotelovy způsoby života, i když nutno podotknout, že třetí způsob, život v rozjímání, je v naší kultuře každodenně ohrožován. Stojím si za tím, že z pohledu neurovědy, literatury i vývoje člověka právě tento způsob čtení představuje naši nejlepší šanci, jak pro příští generace vytvořit základy jedinečného a nezávislého intelektuálního života, který budou ve světě, jaký si zatím ani neumíme představit, jistě potřebovat. Obsáhlé procesy tvořící základ schopnosti vhledu a reflexe v současných čtecích drahách mozku představují naši nejlepší zbraň proti kognitivním a emočním změnám, ke kterým dochází v důsledku mnohočetných, kvalitu života vylepšujících úspěchů digitální éry.

A tak v mém posledním a nejosobnějším dopise pohlédneme sami na sebe a položíme si otázku, zda ovládáme všechny tři

způsoby života dobrého čtenáře, anebo jsme téměř bez povšimnutí ztratili schopnost žít třetím jmenovaným způsobem, a tím pádem jsme i jako čtenáři ztratili směr. V rámci tohoto zkoumání tvrdím, že co se budoucnosti lidského druhu týče, nejlépe udržet a dále předávat nejvyšší formy naší kolektivní inteligence, soucitu a moudrosti dokážeme pouze prostřednictvím rozvoje a ochrany kontemplativních vlastností našeho mozku.

Kurt Vonnegut přirovnal roli umělce ve společnosti ke kanárkovi v dole: oba nás mají v přítomnosti nebezpečí varovat. Schopnost mozku číst je náš kanárek v hlavě. Byli bychom naprostí blázni, kdybychom ignorovali vše, co nás může naučit.

Ne vždy se mnou budete souhlasit a tak by to mělo být. Na neshody pohlížím stejně jako svatý Tomáš Akvinský jako na místo, kde se „železo ostří železem“. ¹⁷ A to je prvním cílem mých dopisů: chci, aby se staly místem, kde se setkají moje a vaše nejlepší myšlenky, občas na sebe narazily a přitom ostřily jedna druhou. Mým druhým cílem je předat vám důkazy a informace, které musíte znát, chcete-li pochopit, jaké možnosti při formování budoucnosti svých potomků máte. A mým třetím cílem je to, co Proust přál každému ze svých čtenářů:

*Měl jsem pocit, že nebudou „mými čtenáři“, ale svými vlastními, kdy moje kniha poslouží jen jako taková lupá... Poskytnu jim nástroj ke čtení, který v nich dřímá.*¹⁸

Se srdečným pozdravem
Vaše autorka